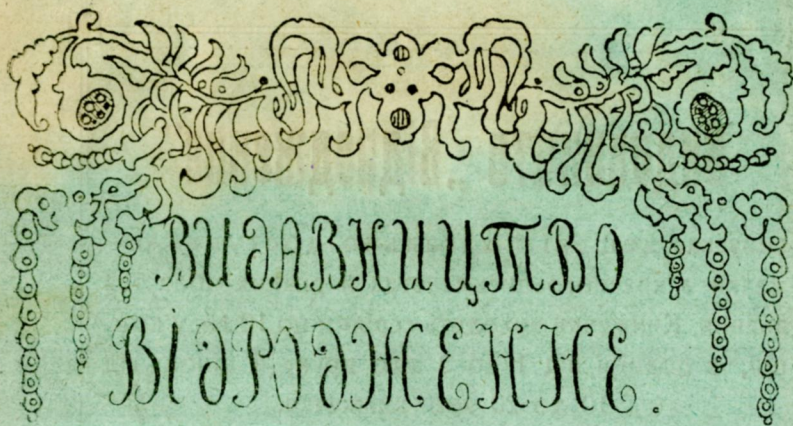

30690/2. A.

ВИДАВНИЦТВО
ВІДРОДЖЕННЯ.

Гр. Квітка-Основяненко.

ПЕРЕКОВИ ПОЛЕ.

ОПОВІДАННЯ.

№ 2.

ЦІНА 10 КОП.

Видавництво „Відродження“

випускає дешеві і загально-доступні книжечки з красною письменства й різних областей знання. Книжечки виходять серіями по 10 № у кожній, в розмірі від 1 до 3 арк. друку й ціною від 10 до 20 коп. книжечка.

В перший десяток увійдуть такі твори української літератури:

- № 1. **Ів. Котляревський**, Наталка Полтавка.
- № 2. **Гр. Квітка-Основяненко**, Перекотиполе.
- № 3. **М. Гоголь**, Сорочинський ярмарок.
- № 4—5. **Т. Шевченко**, Гайдамаки.
- № 6. **Марко Вовчок**, Три оповідання (Два сини, Викуп, Чари).
- № 7. **Ів. Нечуй-Левіцький**, Рибалка Панас Круть.
- № 8. **Ів. Франко**, До світла.
- № 9. **В. Стефаник**, Синя книжочка.
- № 10. **██████████**, **██████████** й ин. оповід.

При кожній книжечці портрет і короткий життєпис автора.

Другий десяток міститиме популярно-наукові розвідки про всякі справи українського й світового життя. Друкують ся:

2006

ГР. КВІТКА - ОСНОВЯНЕНКО.

ПЕРЕКОТИПОЛЕ

ОПОВІДАННЯ.

~~30690~~ / 2 А.

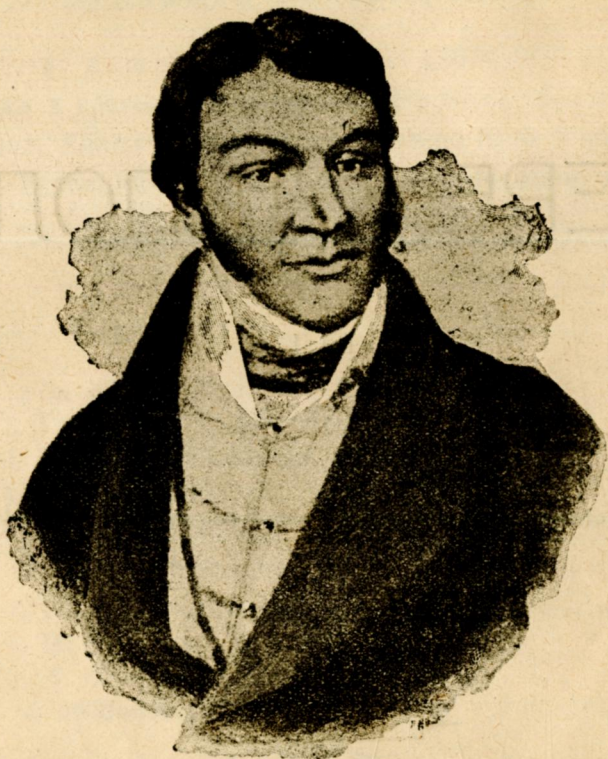
Ціна 10 коп.

ВИДАВНИЦТВО „ВІДРОДЖЕННЯ“.

— 4. 2. —

60 K.

Гр. Квітка-Основ'яненко.

Передмова.

Грицько Квітка-Основяненко. Грицько Квітка, син діди́ча, на світ народився 18-го листопада 1778 року в селі Основі біля Харкова. Змолоду був на військовій службі, а потім кілька років прожив послушником у куряжинському монастирі. Вернувши ся з монастиря в Основу, Квітка пильно заходив ся вчити ся сам та й освітою других клопотав ся, подавши думку заснувати в Харкові дівочий Інститут та допомагаючи йому з власної кишені; його заходами піднято і театр у Харкові. На ниву письменства виступив Квітка р. 1812 в журналі „Український Вістник“, року 1816 був одним із його редакторів і писав тут, а також і по інших виданнях під прибраним іменем Фалалея Повитухина. За рік харківська шляхта обібрала його за повітового маршалка („предводителя дворянства“) і він залишив на деякий час літературну працю. Згодом він знову вернув ся до неї і р. 1831 надрукував свою комедію „Шельменко волосний писарь“. Українські оповідання Квітки першим разом видачо в Москві р. 1834 окремою книжкою під назвою: „Малоросійскія повѣсти, розказання Грицькомъ Основяненкомъ“. Ставши предсідателем Харківської Уголовної Палати, Квітка не покидав працювати і в українській і в російській літературі. Помер 8-го серпня 1843 р. в Харкові. Твори Квітки видавали ся кілька разів. Крашій видання Кулішеве в двох томах (СПБ, 1858), Потєбні (Харків 1887) і Ю. Романчука (у Львові, вид. Просвіти). Творами Квітки починаєть ся українська художественна проза; велика заслуга його не тільки в українському, а й у всесвітньому письменстві, що він чи не перший почав оповідати прихильно в повістях своїх про житте селянського люду і тим положив початок справжньої народної повісти.

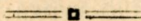
Одно з краших оповідань Квітки — „Перекотиполе“ пускаємо отсе в світ окремою книжечкою.

ПЕРЕКОТИПОЛЕ.

(Присвячуєть ся Евгенію Павловичеву Гребенці).

I.

Чи знаєте ви, люде добрі, що то є суд божий? Чоловік з злости зробить яке лихо другому, вкраде що, прибе, зовсім убе, та як ніхто не бачить того, що він зробив, ніхто не виявить на нього, свідителі не докажуть, так він собі і байдуже, і не боїть ся нічого, і дума, що йому се так і минеть ся. Хоч його і під суд віддадуть, та як доказчиків, свідителів нема, так він і надїєть ся, що йому все так і минеть ся, і він буде прав, неначе нічого і не зробив, ніякого худа... Ох, ні! не так воно є. Єсть над нами создатель наш. Він, будучи пресвятїйшій, саме истинне добро, самая чистая правда, Він не потерпить, щоб яке злеє діло так і минуло ся. Хоч чоловік, зробивши худо, і захова кінці так, що ні жоден чоловік не дошукаєть ся до правди, так Він, премудрість вишняя, Він, знающий наші діла, бачащий саміі думки наші, Він не потерпить ніякої неправди. Він обявить твоє діло через те, на що ти і не думаєш, і неначе рукою вкаже: отсе той, що зобидив брата і відвів від себе пеню, що хоч на кого иншого подумаютъ, а тільки б не на нього, щоб самому перед людьми бути чистому і правому; а як трошки забудуть про сеє діло, так ще гірше зробить. Такого всенепремінно і так обявить і при такому случаю, що ти і не сподївася ся,

і через таку безділищу, що ти овсі і не надієш ся. Та об'явивши се, тут відкриють ся і усі злії діла, об яких вже люде забули і розиськувати, бо кінці добре були заховані. Тут усе явить ся, усе відкриєть ся, по ниточці, як там кажуть, дійде і до клубочка. Бо спершу Бог, як отець над дітьми, усе ждав, усе довготерпів: може схаченеть ся, може покине худо робить, відмолить свої гріхи, то й прощеніє получить; колиж ні, що не тільки не перестає зла робити, не тільки не каєть ся у прежніх гріхах, та що далі, усе йїде на гіршеє, від худого йїде на худше, тогді годі! повелить... і комашка стане свідителем, і ниточка заговорить і через неї відкриють ся великі та мерзкі діла!

У одному селі почали пропадати кури: за ніч у одним дворі пропаде курка, у другим зо три, де й більш. Хазяйки журять ся, жаліють ся мужикам своїм, а ті й байдуже: невелике діло курка; може й так де забігла, може й задавило що. Далі та далі почали усе більш, усе більш кури пропадати, та вже і не стерпіло хазяйство, пійшли до волости.

„На кого маєте пеню, скажіть; я брата рідного не пожалію, аби б по правді доказ був“. Так сказав голова.

Почали люде примічати, чи не буде якого сліду на кого-небудь. Щож, курку узято, понесено, курку дорогою щипано, і піря так слідом і пали до двора Явтушиного; там бо то два хлопці і шалістливі, так більш неділі, як нема їх дома, з батьком пійшли з хурою.

„Пеня!“ сказав голова: „один краде, на другого біду зворочує.“

Там геть-геть упав слід до Кахибіди. Щож? там і хлопців нема, одним-один дідусь, старий та немошній, йому вже приходить ся не до курей; а у семі самі молодиці та дівчата, на що їм і кури? своїх є, батечку мій! Так усе пропажа є, а слід відведено; хто його до правди добереть ся!

Далі вже, годів через два, вже не тільки кури, вже стали пропадати й поросята, а там підсвінки; а згодом, згодом, то тільки й чути: там шкапу у хазяїна зведено, де й волика, а коли що трохи, під який час, то й пари волів добрих нема. І що то? тільки що з двора поведено, то як у воду! Ні слідів, ні кінців; хоч де ха-

зйїство нї їздить, де нї розпитує, нема та й нема, як у воду кане. Сумує народ і не надивуєть ся. „Що за недобра мати!“ так промеж себе совітують ся. „Коли-б, сказати, в нас постой, то так би і быть: від Москаля не вбережеш ся; а тож не чути і за пятьдесят верстов нї одного Москалика, і не наїзда-ж то ніхто до нас у село; усе свої люде, а є меж нами злодій! Дій його чести! на кого-б то подумати? Усе парубоцтво як один. Усіх знаємо, усі честні, усі добрі, усі смирні, не гуля з них нї одни, а усяк з них жалкує, що нам така є обида, і усяк з них похваляєть ся, що тільки-б піймавсь хто, так уже не помилувати такого і такого сина! Бачить ся-ж, і засїдають на ніч, так ніколи-ж нічого, і ніякої прикмети нї на кого. Вже-ж ми і ворожок питали, так, кажуть, наїздом бува: рудий, кажуть, Москаль; поперед, кажуть, нашле сон кріпкий на усе село, та й пораеть ся, як у себе у хатї. Так що-ж ти против лихого слова зробиш? Тільки жалкуй від такої біди, та й мовчи!“

І мовчать, та тільки чують, що вже Мирін зовсім опішив, послїдно парку воликів виведено; а там і Улас рішив ся своєї шкапи; у Марка з сажа аж трьох кабанців, і вже й ситеньких, узято. Кругом біда, відусіль пропажа!

Як ось вже почули, що у Демяна Рідкоплюя усю комору забрато. Підкопав ся, вражий син! та що то? усе, усе позабрав: і жіноче і дївоче і що було пригошпорьоване, усе забрато, і слїду нема, неначе щезло.

Дивують ся люде та ходячи коло волости бють ся об поли руками, і усяк на сю ніч где й собі такої напасти. Вже і голова прийшов і сказав, що він притьмом не зна, що робити! „Піймайте“, каже, „менї злодія, хто се у нас краде! Я його!... я йому!... Він в мене зогниє у холодній!“

„Пожалуй би піймали, якби знали, хто він є“, казала громада сумуючи.

Аж ось і обїзвав ся один парубок, Денис Лискотун, і каже: „Колиб подозволили по дворам обиськати! Вже видиме діло, що ніхто з чужих не наїзда, се певно свої.“

— А що? він правду каже, розсудили старики.

Звеліте, пане голова, яким моторнійшим, нехай по хатам скрізь обиськають.

„Не коож і послати!“ сказав голова: „нехай ійде Денис, забравши хлопців.“

— „Та може мені не повірите?“ спитав ся, уклонившись звичайненько, Денис.

— Як то тобі не повірити? комуж і повірити? обізвались старики.

І як таки Денисови не повірити? Що то за парень бравий був, даром що сирота без батька! Ще тільки на ноги підняв ся, до підпарубочого дійшов, а вже видно було, що з нього буде чоловік. Він і не жив дома, він не дуже до мужицької роботи, як усі прочі. Як пійде, пійде по селам — хто його зна, де то вже він ходить на заробітки, та так щиро заробля, що незабаром вернеть ся, і чого то він не принесе! Сам одягний, таки зовсім як міщанин, і уся одежа на ньому хороша, ще повні кишені грошей нанесе. Матері своїй, вже й старенькій, теж принесе коли платок, плахотку, пояс, чобітки, а коли й серпанок, і в усім її поважав. Та був собою красивий, моторний, против усякого звичайний, на вигадки та на прикладки його подавай. На вечерницях тільки його і чути. Не боявсь ніколи і нічого: у саму глуху північ скажи йому пійти на кладовище, пійде і усе справить, мов середу дня. Тільки й бояв ся собак, і що то не любив їх! Було яку зна злійшу собаку, то що ні дасть, а дасть, то й купить її, та на гіляку й повісить, і отруєє було їх. „Що-ж, каже, не люблю та й не люблю собак. Мені гидко на неї дивить ся. Аж дріжу, щоб яку собаку вбити! Така вже моя натура!“ А що розумне було, так не узяв його кат. Хоч і не дуже пильно приставав до громади, і не часто було і виходить до волости, та вжеж коли вийде, послуха об чім рада, вже й викине слово, та таке, що й десять стариків, сідих як лунь, і у три годи так не видумануть. Усі таки, усі селом, у-в один голос було кажуть: „Отто наш голова росте!“

Так такому б то не повірити оглядїть двори, чи не знайдець ся де у кого злодійських вещей? Куди! тут ще стали його прохати, щоб зділав милость, забравши яких парубків сам зна, пійшов би і оглядїв усіх, не минаючи ні одного двора.

Нічого Денисови робити, вибрав парубків, сам і пійшов з ними.

— „Починайте з мого двора,“ звелів Денис.

„Та як се можна, щоб на тебе хто подумав?“ казали парубки. „Се вже не знать що, коли на тебе таку пеню складати!“

— „А щож, братця, нічого робить! Коли нам велено усіх обиськувати, так що я за цяця, щоб мене не займати. Шукайте, шукайте! може що і знайдете,“ казав Денис усміхаючись та, узявшись у боки, надіне тую козацькую шапку на-бакир, та й плуне через губу по московськи.

„Ну так, що знайдемо!“ скажуть парубки і йдуть за Денисом. Той їх і у хату уведе, і у комору, і горище, і де є який закапелок, усюди, усім, усе покаже і скрині повідчина, і у них усе переріє. „Глядїть,“ каже, „глядїть добре!“

Що-ж? переріють, переберуть усе; а як нічого нема, так і нема. З тим пійдуть у другий двір.

Тут уже не так, тут уже сміливіше усі обиськують і по хаті, і по двору. А Денис сам, не беручи з собою нікого, полізе на горище, і що то! усе там переріє, що ні знайде, чи льон чи прядиво, чи коріння яке, усе побере і по стріхам загляда, так хочби нитку з покраденого знайшов.

Еге, та не усюди-ж і так! У однім дворі, на горищі, на хаті, Денис знайшов пояс хороший, каламайкавий і показав його хазяїнови, що тут з ним ходив. „Так і є, козаче! се мій, ще батьківський пояс, я його віддав синові носити, а той положив у материну скриню. Так і є! Усе з скрині забрато; шукайте, зділайте милость, чи не знайдете ще чого!“

Тут уже Денис пошле парубків на хату ськати, а сам забира хазяїство, руки їм звязує, і старого і малого, усіх шле до волости. Не знайшовши тут більш нічого, йдуть у другий двір. Там упять через скільки дворів, упять знайдуть де хустку, де очіпок або що таке; і усе знаходить Денис по горищам. Мабуть пильніш усіх ськає, що ніхто опріч його не знайде. Де що знайдуть, то і там хазяїство до жодного забирають і пруть до волости і вже повну холодну натирили і людей і жінок, і дівчат і малих дітей.

Почали їх випитувати, розпитувати, з кожного допрос писати. З кожної семі усяк ув одно говорить: „Знать не знаємо! Бачили усі, що я дома не був. Батько їх не діжде, щоб я коли на таке скверне діло пішов!“ Так усі ув один голос кажуть, ніхто не признаєть ся, нічим і доказувати. Що з того, що знайшли на горищі пояс чий, або де плахту? Може який бездільник порав ся, комору викрав та порозкидав вещи по другим дворам, щоб на нього пені хто не звів!“ Так сказав Денис Лискотин, виймаючи з-за халяви люльку... та що за чудесна була! корінькова, з кришечкою і з мідним ланцюжком! „Глядіть, щоб кого напрасно не обвинуватили.“

„Правда його, правда!“ сказав голова, що зібравши у жменю свою сіду бороду, сидів собі мовчки та придумав, що тут йому на світі робити? „Правда,“ каже: „випустіть людей з холодної, вони не винуваті; може і справді, що їм підкинуто. Що за розумний з чорта отсей Денис! Зараз і догадав ся. Адже я й сам додумував ся і з стариками радив ся, так нікому така думка не спала на розум. Уже справді, що голова росте, нехай собі здоров буде!“

Погуляв деньків зо два по селу Денис, поверховодив на вулиці, не одній дівчині тасуна дав з любовців, не одній рукав порвав, держучи, щоб не втікала від нього; не одно-десять навчив парубків пісень співати московських, що сам поперенімав, ходячи по усіх усюдах; не одну пару розвів, що вже було зовсім хватили ся бити ся; не один совіт дав голові, що робити з неплатящими общественного, або отаманови, загадуючи підводи на дороги; не одному хазяїну поміг пліт городити, скільки кіп хліба ціпом збити: на усі руки був наш Денис! Поробивши і погулявши так, упять потяг він на заробітки на скільки там неділь з свого села. І що то жалкували за ним і хазяїни і усі! а що вже дівчата, так міри нема!

II.

„Чи тобі, Трохиме, талану нема, чи хто тебе зна!“ Так казала стара Венгериха, удова, своєму синові, що ходив на заробітки аж у город і аж два тижні там по-

робив, та тільки що там прохарчив ся, а до дому нічого і не приніс; так отсе то мати, журичись, так йому казала. „Усі, усі таки заробляють і усе дбають на господарство, та знай багатіють, а ти ось ніяк не роздобудеш ся ні на що, щоб почати господарювати, як і люде. Що було де чого небагато після батька, те потрапила женючи тебе; думала опісля заробимо, невістка поможе. Невістка-ж ніч і день робить, а я звалила ся собі на лихо; треба на мене робити. Тут пійшли діти; хлопчикови вже шостий годок, попав у ревизию, треба за нього зносити; дівчаток двоє, робити ще не їм, а їсти просять, треба годувати. Та усе-ж то дай, усе дай! А в тебе, синочку, одні руки, не надаси. Та, я-ж кажу, мабуть і талану нема. Люде ходять на заробітки, або хоч і тут, та усе заробляють, усе дбають; а ти хоч поробиш що, хоч де і проходиш, а усе тільки прокорм еніє наше, а щоб по господарству придбати, так і не кажи. Коли-б споміг ся, хоч яку-небудь патику добув би, то усе-б лучче було, пійшла-б друга робота, другий і заробіток був би.“

— „Що-ж, мамо, робити?“ каже Трохим. „Я й сам бачу, що нема щастя ні у чім. Роблю, мамо, до кривавого поту і вже снаги нестас. Хазяйство, дивлячись на мене, що я собі такий млілий та сухий, не дуже у роботу приймають. Де тобі, кажуть, против здорового зробити? та й дають меншу ціну против других. Робиш широко, не лінуєш ся, і таки, нічого таїти, часом зробиш і більш і лучче, чим здоровий, а все від хазяїна однаковісїнька честь: не здужась, каже, робити. А як плата невелика, так і нестас ні на віщо, тільки пропитуємо ся, а до дому і не кажи, щоб що принести. Як-би не жінка робила, то-б досї ходили-б ви і босі і голі, і зимою-б померзли.“

„Треба - ж, синку, що небудь, гадати,“ казала мати. „Подивись на людей, та порадь ся з ними: куди-б то пійти, де-б то лучче заробляти? Попитав ся-б ти у Лискотуна: той чого вже не зна? усе зна. Та й світа таки набачив ся. А заробля-ж то по скільки! Уже на що його мати: біднійша мене була, тепер же пійди з нею! одягна як міщанка. Або і він: як вирядить ся у праздник та вийде на вулицю, т. к куди і писарь наш! А грошей і усякого добра мало він приносить? Спитай

ся, синку, його, нехай би нараяв, куди-б тобі пійти: або-б укупі з ним пійшов?”

— „Питав ся його мамо! просив, що-б узяв мене з собою: будемо, кажу, укупі робити; як ти, так і я, не відстану від тебе.“

— „Що-ж він тобі?”

— „Але! як се почув, як витріщив ся на мене, а очі так і засяяли, а сам став як кармазин. Дивив ся, дивив ся довго на мене, а далі на-силу спроміг ся сказати. „Як заробляти? Роби“, каже, „як і я, то й розживеш ся. Товариства мені не треба, шукай иншого.“ І пійшов швидко від мене. Та після сього тільки що хочу його об чім зачепити, то він так і відходить від мене. А коли-ж укупі де будемо, то він мені усе у вічі приглядаєть ся, усе приглядаєть ся: я щоб до нього, то він зараз від мене. Нехай він собі тямить ся! Він багатий, так і гордий против мене бідного. Не хочу його чіпляти, буду сам по собі. А що, мамо? думаю ще йти у губернію, чи не буде там щастя.“

„Ох, синочку-ж, мій голубчику! чи близенький же світ? Аж півтора ста верстов! На кого-ж ти нас покинеш? Та як і сам таку даль прійдеш? Се мов на кінці світа!“

— „Вже ж мамо, що робити? У останне пійду: не буде там щастя, не пійду вже нікуди. Як буде, так і буде. Під лежачий камінь і вода не біжить.“

Журила ся мати, плакала кріпко жінка, нічого робити! проводили свого Трохима аж у губернію. Чути було, що там збираєть ся ярмарок о Пречистій, і бува превеличнений, і усякого купця із усяких місць наїзжає, і усякого товару навозять, і чути, що є людям заробіток чималий, як кому щастє випаде.

Дійшов наш Трохим і до губернії. Допитав ся, де становить ся ярмарок. Народу, народу! І протовпити ся не можна! Пробираєть ся і він меж людьми, і сам не зна, куди і для чого. Дума, чи не знайде такого місця, де сидять його братчики, що шукають роботи; аж ось хтось його сіп за руку і каже: „Земляк! што, роботи іськаєш, што-лі?”

Трохим зирнув, аж то купець, та такий вже купець, що й бороду голить і по панському ходить. Він йому

швидче шапку зняв, поклонився і каже: „Ськаємо господа, купець, чи не пошле Бог доброго хазяїна.“

„Честний-лі ти чалавек, не бездельник? не лїнивий?“

— „З роду не зробив ніякого худа, в мене і думки такої нема. А робити будемо, як сами побачите.“

„Ступай же за мною.“

От і привів його до своєї кватери; а там усе повозки стоять, понакладовані ящики, коробки, і усе з товаром, і усе позапаковувані. Хазяїн і приказує: „Смотри-ж, как прийдуть звозчики з лошадьми, так пускай запрягають і везуть до моєї лавки. Вони вже знають, де вона. Ти будь при них і з ними перестановите усе ящики у лавку і не атхадїть від товару. Вота і товариш твій.“

Гляне Трохим на товариша, аж то Денис Лискотун, тільки вже не такий бравий, як у своєму селі був; одежа на ньому старенька, і не знать чим підперезаний, і шапка завалаяща.

— „Здоров, брате Денисе, був!“ зараз обізвався до нього Трохим. „Відкіля се ти тут узяв ся?“

„Але, відкіля! Адже ти, і з роду тут не бувши, та прийшов, а я і часто тут буваю.“

Тут скинулись по слову; Трохим розпитує, який є заробіток, яка ціна у день і як що поводить ся, а Денис мов і говорити з ним не хоче, скаже слово, мов не ївши, та й відвертаєть ся від нього.

„Як я бачу його,“ дума собі Трохим, „так він тутечка ще й гордїйший, чим у нас в селі; та, бач, прикидаєть ся, мов бідний, щоб більшу ціну узяти. Не з чорта-ж хитрий!“

Хазяїн зрадовав ся, що обидва робітники його та з одного села і приятелі промеж собою, поприказував їм усе діло і пійшов собі; а ціни і не сказав, по чому платитиме Трохимови чи у день, чи потиженно.

Зажурив ся було Трохим і пита Дениса, що робити?

„А враг його матір бери! Коли не по нашому заплатить, то ми й сами себе наградимо. Держись тільки мене та слухай, то будем по вік хлїб їсти.“

Трохим здивував ся трошки, таке чуючи від Де-

ниса, а опісля і дарма. І подумав собі: „Що се він каже? Хто його зна!“ і став обходити обоз.

Аж ось прийшли звозчики з кіньми, позапрягались і поперевозили товар до лавки, позносили, поскладали; аж ось прийшов і хазяїн, розщитав ся з звозчиками, відпустив їх, зачинили лавку і стали відбивати ящики і виймати товар... Господи милостивий! усе-ж то срібло та золото! Нема нічогісінько, щоб дерев'яне або костяне; усе срібне-золоте, усе срібне-золоте! І ложки, і тарілки, і ножі, і виделки; є й чашки усякі, по-панському зроблені, і усякого товару; було багато й церковного, та усе-ж то срібне та золоте. А що кабатирок, а що серіг, а що перстенів, так мішки понакладати можна!

Роботники виймають та подають хазяїну, а той усе розворочує та розставля... Трохим боїть ся і дивити ся на товар, бачити, яке воно усе дороге; а Денисови й нужди мало, ще як що, то й приважує на руці, мов силу у ньому зна.

Хазяїн усе найбільш Денисови приказує, чим Трохимови, бо той понятливіший і моторніший, та таки видно, що йому і не первина і він бував коло такого діла; а Трохим що? він з роду у перше і у губернії і на панській ярмарці, і такий товар бачить, що йому і не снилось ніколи; так він і торопіє, і не зна, як за що узятись; так тим здаєть ся, що непроторний і непонятливий.

Хазяїн навчив Дениса, як замикать лавку німецькими замками. Там такі прехимерні! і назад відмикаєть ся і на троє розпадаєть ся, і хто його зна, як воно там зроблено! Як не вмючи, то й не відімкнеш і не замкнеш. Позамикав хазяїн замки, дав їм кожному по полтиннику і сказав, щоб йшли собі гуляти, куди хто хоче, а над вечір щоб приходили на квартиру вечеряти.

Пійшли наші земляки скрізь по ярмарці. Так що-ж? До Дениса зараз і явили ся приятелі, та усе з Москалів, мабуть приятелі його ще прежні: і здоровкають ся з ним, і розпитують ся, де був, і далі стали шептати та на Трохима поглядати та щось про його говорити. Сьому стало страшно, він і відчалив від них. Пійшов на свій базар, купив хліба, огірків, пшенички, диню дубівку; прийшов на квартиру, пополудновав добре, та й приліг, дожидаючи хазяїна. Не скоро опісля

прийшов і Денис, і видно було, що було трошки у годівці у нього, та мерщій і ліг спати; і вечеряти не захотів, кажучи, що голова болить.

Хазяїн, прийшовши, дав Трохимови чарку водки і вечеряти. І що то за добра страва була! Борщ з яловичиною, каша з салом, ще й печене, чвертка бараняча. Опісля усього хазяїн йому і каже: „От така тобі плата і харч буде по усякий день через ярмарок, тільки служи чесно. Завтра чуть світ йди до лавки; вийдуть мої приказчики: що заставляють, слухай як мене; доглядай, сидючи біля лавки, щоб хто чого не потяг; а уночі будете по черезно з Денисом, укупі з сторожами, коло лавки ходити, один до півночі, а другий до світа. Коли що за примітиш або побачиш що недобре против моєї лавки, зараз скажи мені, хоч опівночі розбуди. Опріч поденної ціни я тебе й награжу за твою правду, і коли будеш чесний.“

Від широго серця Трохим, лягаючи спати, помолвив ся Богу і подякував за Його милосердіє, що таку йому роботу послав! Харчитись не треба, харч добра, якої дома і на великдень не бува, і ще полтинник по усяк день! Десять день ярмарку — десять полтинників, аж от пять карбованців принесу до дому. Слава тобі Господи! І тут-же обіщав ся служити щиро і за хазяїнським добром убивати ся більш чим за своїм.

III.

Почав ся ярмарок. Купці, пороскладавши свій товар, повідчиняли лавки; пійшли пани сновати. Ходять, розглядають, приціняють ся, торгують, купують. Наш Трохим надивив ся на панів добре.

Дивлючи ся на них, Трохим пильно доглядав ся і на проходячих, щоб йшов своєю дорогою а щоб не дуже у лавку на товар заглядав, бо то вже приміта недоброго чоловіка. Коли-ж було хто стане біля лавки, та сюди-туди розгляда, то Трохим — без сороба — казка — такого було і прожене, бо такий стоїть і буцім-то і нічого; як же побачив, що сторожі куди задивились, то тут він потяг, що близьче, а сам шмигнув далше. За таким Трохим більш усього пильнував; а Денис ні трохи, бо йому ніколи було. Частісінько, як тільки

що до лавки пани поназбирають ся, то тут де і возьмуть ся і Москалі і Цигане і Жиди, та усе до Дениса, і відведуть його геть, і усе з ним шопотять і довгенько базікають.

Трохим було і спита його, що то за люде і чого вони до нього ходють? То аж посупить ся Денис, та аж з серцем скаже: „Чого ти за другими приглядаєш ся? Знай себе. Я за тобою не примічаю, не дивись і ти за мною! То мої стародавні знакомі, я з ними служив по городам.“

А де їм у болоті служити де, що були усї такі обшарпані, обірвані, що гидко було на них і дивить ся!

Раз підійшла циганка, та препаршива собі на лихо, мов старець. Йдучи побіля лавки і моргнула на Дениса; той з нею та у куток, і давай собі щось шептати. Трохим наглядав їх довго, і щось у нього у животі тьохнуло, чуючи щось недобре. Поговоривши собі, циганка й пійшла. Денис окроме собі сидів, сидів, та й прийшов до Трохима, та подивившись на нього довгенько і каже:

„Бідність твоя велика, та не вмєш як з нею справитись. Широ служиш собі на лихо. А навряд те хазяїн дасть, що ти-б заробив.“

— „Як ти його заробиш більш?“ сказав Трохим. „Адже і тут плата добра і робота неважка, а усе більш не можна заробити!“

„Можна.“

— „А як? скажи.“

„Потурай тобі! А скажи мені, Трохиме, так по правді: чи пильно служиш хазяїну?“

— „А як-же і служити, як не з усею щирістю? Сказано: наняв ся — продав ся! Я хазяйської пилини не хочу, і коли бачив би, що й рідний брат мій не думає об хазяйським добрі і занпаща його, то я-б і на брата виявив.“

„Сполать тобі, Трохиме!“ сказав йому Денис, та й вдарив його злегенька по плечу. „Так і по-вік служи, — розбагатієш!“ і відвернувся від нього, а Трохим і замітив, що він відвернувшись від нього, усміхасть ся.

— „Що отсе стало ся з нашим Денисом? дума

собі Трохим. „Але він тут собі другий, чим у нашому селі.“

Так собі сидить думаючи про се, аж ось упять та-ж таки циганка йде мимо лавки, а Денис підійшов до неї і каже: „Дурний! йому і не говори. Ми і сами зробимо.“

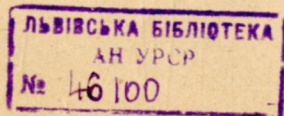
А Трохим се й чує. Циганка собі і пійшла.

Стадо смеркать ся. Приказчики почали розіходиться: хто у тиатру, хто у баню, хто... а кат їх зна, куди инший пійшов! Останній поприбирав, вийшов і каже Денисови, як і по усяк вечер бувало: „Замкни лавку і подай сюди ключі.“ Денис зачина, приклада замки, скручує, инший тугий, так аж крекче притягаючи та крутячи. Зовсім; оддав ключі; приказчик пійшов. Денис щось відвернув ся, а Трохим тихесенько, крадькома помацав замки... „Що за недобра мати! хоч-би тобі один замкнутий! Усі три висять; а Денис же довго силкував ся, замикаючи їх. Так такий-то Денис!“

Тільки що так собі Трохим дума, аж ось Денис і каже: „Йди-ж товарищу, на квартиру та винось швидче вечеряти, та лягай спати. Або, знаєш що? там душно, я пробуду усю ніч на калавурі; не приходь з півночи, спи собі. Однаково мені спати не хочеть ся, про калавурю сам усю ніч.“

— „Ось що воно означа! Тривай же!“ подумав собі Трохим і пійшов тихою ступою, поки спершу; як же зайшов, що вже Денис його не бачив, так тут уже нічого робити, став підбігцем поспішати, та мерщій до хазяїна. Як нате, хазяїн дома, і накликавши гостей, поштує їх чаєм. Тут Трохим, увійшовши, прямо і розказав йому усе, як він за Денисом запримітив, як що робилось, і як він буцім-то лавку замкнув, а його відтіль відпроторив.

Хазяїн, почувши усе, спершу було злякав ся так, що аж поблід; далі став дякувати Трохимови, що він такий вірний, і підніс йому аж дві чашки чаю солодкого та пресолодкого, усе таки дякуючи за його правду і чесную душу. А тут-же мерщій послав знайти приказчика з ключами. На-силу де-то його знайшли. Хазяїн вихопив ключи, засвітив ліхтар, та сівши на дрожки, мерщій до лавки.

Підбіг, оглядів, аж так і є! ні один замок не замкнутий! Почав кликати Дениса, а Дениса і духу нема.

Мабуть що він і сидів усе біля лавки, та як побачив хазяїна з ліхтарем, догадав ся, що се щось не даром, так і притаїв ся тут де і не озивав ся, дожидаючи, що з того буде.

Хазяїн ускочив у лавку... слава тобі Господи! усе ціле, усе благополучно! Злодій ще не починав порати ся. Мабуть дожидав глухої півночі. Позамикавши уже сам усі замки, як слідовало, тут-же із сторожів наняв двох, щоб від його лавки не відіходили через усю ніч, і вернув ся на квартиру.

І що то вже дякував Трохимови! Аж поцілував його, що відвів від нього таку биду і заздалегідь сказав про таку напасть. Далі виняв цілкового і дав йому, і каже: „Не по полтиннику на день буду тобі давати, а від сьогодні по цілковому. Одпускатиму, награджу, как сам знаю, за то, що ти єсть чесний чоловік. Старай ся і уперед; що заметиш, що почувеш, зараз мені сказуй! Тепер не ходи до лавки, щоб тот бездільник не зробив тобі якого худа. Там є калавурні.“

Як же почули вранці, що аж три лавки обкрадено, так тогді хазяїн ще більш дякував Трохимови, що остеріг його. „Було-б“, каже, „се і мені. Там же, хоч і багато узято, та не на велику суму; а у мене хоч-би і небагато чого потягнув, так усе-б тисячів на які десятки.“

Трохим так таки і думав, що з злодіями певно був Денис. „Господи милостивий!“ дума собі: „як то швидко чоловік розледащів! Який був бравий парень, так що луччого його і не треба, а тепер зовсім збездільничав ся!“ І після тієї ночі він його і не побачив уже.

Раз сидить Трохим біля лавки, дивить ся; ведуть рещтантів, і попереду і позаду їх салдати з оружжями. Приглядаєть ся Трохим, аж меж ними йде і Денис. „Доживсь чести!“ подумав Трохим, і стало йому жалко земляка. Підбіг швиденько і подав йому, що там лучилось, на його заключеніє. Що-ж Денис? глянув бистро, бачить, що се Трохим, — як заскрегоче зубами, а очі мов запалали, як кине ту милостиню геть і сказав: „Щоб було ти лучче пропав, чим мене бачити у такій нарузі!“ і пійшов собі не оглядаючись.

Росказав се Трохим хазяїнови, а він і каже: „Переловили тих усіх, што лавки обокрали, узяли і нашого Дениса. На нього доказують, што он з ними за-одно хотел навести на мою лавку, так он ні у чом не признають ся.“

Покінчали ярмарок. Розщитали ся усі: хазяїн розщитав і Трохима, і на усякий день даючи йому по цілковому, при прощанні дав йому аж сто рублів і каже: „Озьми Трохимушка! Ти мне на десятки тисячей спас; благодарствую тебе.“

От уже Трохим зрадував ся! Та і як-же пак! Скільки він грошей принесе до дому! Зроду не заробляв по стільки! Спасибі, що хазяїн дав золотими, так їх можна так заховати, що ні загублю і ніхто не примітить, що в мене вони є, а цілкові окреме положу. От узявши золоті позашивав у онучу, а срібні які були, цілкові і полтинники і мілоч усяку, та позашивав у полусвиті, так що і пізнати не можна було, що є при ньому гроші.

Зібравшись, так і пійшов з губернії і не куди-ж, як прямо до дому. „Чого вже по другим місцям ходити?“ дума собі, дорогою ійдучи. „Спасибі Богу, заробив добре; буде з нас зо всіх. Зараз куплю шкапу, справлю віз, і пійшов луччий заробіток, чим від пішого! Жінці накуплю льону, нехай пряде; нехай наймичку найме, у двох більш нароблять. Матері буду усього постачати, чого забажа. Нехай коли досі бідкалась, нехай на старости у роскоші поживе. Діточок приодягну; на зиму дровець роздобуду і усього придбаю, і будемо жити, гадки не маючи.“

Сердешний!

IV.

Ійде він так собі, ійде, поспішаючи до дому, щоб радість їм принести, що Бог щастя дав, і вже верстов з пятьдесять зостало ся йти до села свого... як зирк: догана його... хто-ж? Денис! Як уздрів його Трохим, так і руки і ноги опустили ся, і у животі похолонуло, серце так і тріпочеть ся, і душа щось недобре почула. Не зійтись з ним не можна; по одній дорозі ійдуть. Пійти швидче, щоб не нагнав, поки до села; а у селі

можна пересидіть день, поки він далеко зайде! так Трохим бо, стільки пройшовши, вже притомив ся, і як би ні поспішав, Денис його нажене, бо він здоровіший і привичний більш ходити.

Бачить Трохим, що нічого робити, подумав: „Що-ж? Божа воля! не буду з ним йти, буду собі окреме держатись; буду приставати, не поспішаючи з ним, то він і відвяжить ся від мене.“

Йде, йде, як ось Денис і наздогнав його; вдарив по плечах і каже: „Здоров, товаришу! Не втік від мене?“

— Зуоров, Денисе! де се ти взяв ся?

„А ти думав, що Денис уже став бездільником, піде на каторгу, так отсе швидче біжиш до дому розказати про мене, що я попав ся!“

— Господь з тобою! Яка мені нужда до тебе? Я й сам жалкував, побачивши тебе у такій нужді.

„Жалкував? ти?“

— Далєбі, що жалкував. Ні ти мені нічого, ні я тобі ніколи; так чого-ж нам? Скажи мені на милость, як ти викрутив ся?

Тут Денис так глянув на Трохима, що у того усі жижки задріжали і у душі похолонуло. Далі і каже:

„Викрутивсь? Коли-ж на мене напрасно сказали! хиба не бува на чоловіка наговорів?“

— Як то без того! Ти-ж мене повеселив, що ти не був з ними.

„Хиба-ж я злодіяка який? га?“ грізно крикнув на нього Денис.

— Та хто про тебе таке дума? Зглянь ся на Бога! І замовкли обидва, і мовчать, і йдуть укупі.

Геть-геть Денис упять і обізвав ся до Трохима, та таким страшним голосом, неначе зовсім не він:

„Ти думаєш, що я через твої замки пропав?“

— Через які замки?

„Через такі, що думаєш, я нічого і не знаю?“

— Бог з тобою! Я тільки чув про сі замки, та й забув зараз.

„Забув?! Забудеш і справді.“ І впять замовкли.

Йдучи так довгенько, переходили через невелике село. Трохим тут мав знакового і хотів було зайти відпочити. „Не треба сього!“ вже крикнув на нього Денис,

а плохенький Трохим і послухав його, боячись, що як він був против нього у-троє здоровійший, так щоб не зробив якого худа. Так думав собі Трохим: „Не буду його сердити; буду піддавать ся, нехай вередує, аж поки до своїх місць дійду; тогді викручусь від нього“.

Перешедши те село, Денис звернув з дороги геть під лісок і Трохима покликав за собою.

„Оттут відпочинемо!“ сказав сідаючи Денис під грушу. „Давай, чи є що в тебе? так пообідаємо або по-полуднуємо.“

— А що в мене є? сказав Трохим і достав з торбинки хліба, тарані скільки та огірочків.

Денис достав із-за халяви ніж престрашений. Трохим як побачив його, так морозом обдало. Денис розпорядкує, мов сам усе придбав: хліба відрізав собі попереду, а далі ткнув шматок і Трохимови. Теж і тарані собі луччою узяв, а дещо і огірків кинув, мов собаці, Трохимови. Сей усе терпить і мовчить, та дума: Донеси тільки, Господи, до дому! Цур тобі і зо всім! знати тебе не хочу.

„Знаєш що, пане брате?“ наївшись, став казати Денис. „Цур йому у день йти. Будемо у день віддихати: бач, як душно! Нічю більш пройдемо, і дальше станемо. Як отсе відпочнемо, а в черком зорею та холодом нічю мотнемось, так ми після завтра і дома будемо. Лягай та спочивай, поки до вечера.“

Лягли хлопці. Заснули добре. Над захід сонце; прокинулись, пополудновали — і усе таки Трохимової харчі — і пішли.

— У тебе, бачу, і нема нічого для дороги? спитав Трохим.

„А де я у чорта що озму? Коли що й заробив було чого трохи, так ізтряс, у тім анахтемським острожі сидівши; а заробити більш ти не дав. А було-б і на твою долю; гадки б не мав!“

— Ти мені, Денисе, на-вдивовижу! Чи такий же ти був у нас у селі? Се ти ходивши по усім усюдам, набрав ся такого духу.

„Цить, мовчи, не твоє діло!“

І замовкли, і йдуть.

Через скільки там пройшовши, вже Денис упять і обізвав ся: „А що товаришу? поперед усього жінці

роскажеш, а там і до голови пійдеш, і по усьому селу будеш проповідувати, як Денис Лискотун хотів лавку обікрасти, і як ти остеріг хазяїна, і як Дениса з острога під калавуром водили к допросу“.

— Ні, Денисе! не знаєш ти мене. Се страшне діло, щоб про кого таке розказувати. Нехай тебе Бог у сїм ділі простить, а ти покаєш ся і покинеш скверне таке діло. Що-ж? спіткнув ся, та й схаменув ся. А розказувати не моє діло. Не тільки жінці, я й сам молю Бога, щоб я забув про се: бо, кажу, ти покаєш ся.

— „Як-же? Видиме діло, що покаюсь. Так і почну молебні наймати. Та грошей бо нема, не добув ся; хиба ти мені даси? А що, Трохиме! скажи по правді: багато тобі хазяїн дав за те, що ти про замки йому обявив?“

— Та не я-ж то обявляв, він сам дознав ся.

„Та як собі там знаєш, а вже вірно дав таки що небудь.“

— Дав наградження, відпускаючи, цілкових з пару.

„Та заробітних. Так скільки несеш до дому?“

— Хто його зна! казав Трохим, а сам так і трусить ся, боїть ся; бо ніч, їх двоє, і Денис здоровійший його. Я таки гаразд і не лічив; зложив, та й пійшов.

„Мабуть багато, що ніколи було й перелічити? Чи поділиш ся-ж зо мною?“

— Щоб то як?

„Так як ділють ся, по-полам. Чи може усї віддаси? От сполать би парень був, як-би усї віддав!“

— Що се ти, Денисе, говориш? ледве вже промовив Трохим, бачучи, до чого вже діло доходить.

„Та ну, цур тобі і з твоїми грішми, що мабуть у тебе їх до сина, що так злякав ся! Ти ще й се розкажеш, що я дорогою мав тебе обідрати!“

— Та зділай милость, не думай так про мене, Денисе! Я тобі казав, що нікому не скажу, і побожусь усїм і запрягну.

„Ану побожись!“

І Трохим почав божити ся так, що аж страшно було слухати.

„А запрягни!“ каже Денис і подав йому жменю землі: „зїж отсю усю!“

Трохим, як з ширим серцем, не боячись нічого

і думаючи таки, щоб нікому ні слова не розказати, з'їв жменю землі; усе потроху ковтаючи.

„Ну так, тепер товариш. Тепер певен і я.“

Оттак-то Денис усе заїдав ся з Трохимом. Чого небудь, то й привяжуть ся. Трохим же, як був собі плохійший, то усе й подавав ся, і таки не без того, що й бояв ся його, щоб чого не зробив йому худого.

Так йшли ніч; ранком скільки прійшли, тут сонечко ще не дуже і підняло ся, а вже стало кріпко пекти, то вони звернули у лісок, та й полягали спочивати.

Як підняло ся сонечко, що то вже жарило! Ні вітер не дихне і ніщо не колишеть ся, так-так що ледве дихати можна. Наші хлопці хоч і заснули було, так не можна ніяк і влжати! Як припече сонце, так місця не знайдуть. На взліссі сонце є, жарить; так вони зайдуть у гущину, так там ще й гірш: ні відкіль прохолоди ніякої, тільки що зверху палить і малесенький вітрець не проходить. Знайшли воду, не відіпнуть ся; тяжко вже їм і дихати! Викопають кожен собі ямку; приляже туди, то трохи йому і легше, можна холодом трошки дихнути. Зогріють ся і тут, переходять на друге місце; та так виморились, так знемоглись, що не здужають і поворохнути ся. Цілісенький день ні хмариночки-ж то!

Аж ось дуже к вечеру жара затихла трохи, товариші наші піднялись, здихнули слободнійш, поїли чого було і пійшли.

— Як не полїнуємо ся, каже Трохим, то світом і дома будемо. Від сього ліску до нашого села тільки двадцять верстов.

„І велія милость, що будемо,“ сказав Денис: „тільки не відставай, ти усе пристаєш. Поспішай.“

От як йдуть і верстов сім учистили, з полудня стала показувати ся мов стїна чорна; далі від неї стали відділять ся, мов клубки, густі хмари з золотими від сонця кругами. Клуби вють ся, до купи збирають ся, і стїна усе висченько підбираєть ся. Сонечко за тучу сховалось зараня, і птиця стала збиратись і чогось жде на себе. Самчики ззивають самочок і як можна спішать, у кого є діточки, так до них; а которі собі гулящі, так полетіли ховатись. Де далі, де далі усе стиха, ні травка не колишеть ся, усе чогось жде великого, страшного! Далі стало і гуготїти далеко-далеко, мов

клекоче море або гуде великий вітер здалеку або сила велика людей наїзжа, що ще здалеку земля під кіньми стугонить. Блискавка одна тільки і показуєть ся, а сонечко зовсім зайшло; хмари спустились, так і не видно нічого.

„А що будемо робити?“ став казати Денис: „як ми підемо? Скоро зовсім буде темно. Страшно без дороги йти.“

— Аж он маячить лісок! сказав Трохим: поспішаймо туди.

„Де лісок! Я ні його, і нічого не бачу.“

— Он як блисне блискавка, так від дороги на праву руку. Ходім мерщій; усе темнійше становить ся.

Вони поспішають. Підняла ся і стіна. Стало зовсім темно. Поки не блисне, то нічогісінько і не бачуть перед собою. Стіна густа, чорна, страшна надвинула і простягла ся від сходу до заходу сонця, і із усіх місць блискавка знай блиска. Грім гуде з переливом, мов де по городах громадне камінне качають, і инше, мов упаде, стукне, та й замовкне... а тут луна і загрехотить по усьому небу, по усім куткам сієї великої хмари. Замовкне ж грім, так чути, щось гуде-клекоче, бурлить страшнійше самого грому... А блискавка безерестанно! І як блисне, так після неї гірше нічого не видно.

„А де ти, Трохиме?“ казав дріжачи Денис. „Озьми мене за руку та веди, я швидко впаду. Ніг не підволочу!“

— Держись за мене! каже Трохим. Тут уже недалечко. Он від блискавки видно.

„Та я бо сієї блискавки боюсь. Ох, коли-б швидче до лісу!... Бач, яка страсть йде! Ось і дощик... Ой швидче, швидче, поспішай!“

Зовсім повис йому на руки Денис; і Трохим сам утомив ся, і його волоче; через велику силу дотачив його під густе дерево, положив, і сам звалив ся...

Тут-же і уся туча надвинула як-раз над той ліс і усюди небо покрила як саме чорне сукно; хоть скільки хоч диви ся, нічого перед собою не побачиш ніяк! Заревіла прешрашенна буря, шумить під небесами, носить ся по полю, упираєть ся у ліс, пре його, мов з місця хоче його зсунути і зомняти овсі; гілляки тріщать, ламають ся, падають... Тут щось страшно загуло, аж сві

тять на увесь ліс, грім покрило... і разом геп!... впало, аж земля здрігнула! А тут грім як загремотить, і впять щось-то впало, затріщало!... То буря порасть ся, вікові дуби валя мов пруття! Як же хлине дощ і вже не йде, а ллє; по лісу шумить, з гори біжить річками, клекоче... і від неї, і від бурі, що бушує, і від грому, що так і розриваєть ся над головами, шум такий і грохїт, що страшно й згадати!... А тут блискавка червоним огнем очі засліпля... Іменно представленіє світу!

Денис ні улежить, ні усидить, і не постоїть на одному місці. Ходить, перебіга з під одного дерева під друге, руки ломить, сам себе не тямить! „Трохиме, Трохиме! ти спиш, не боїш ся нічого!“ так голосно з остраху сказав він.

— Ні, я не сплю, та й не боюсь нічого.

„Грім убе!“

— Воля божа! я се знаю, та хоч і лежу, та молюсь Богу.

„Хиба-ж він і помилує, як йому молити ся?... Ух! як затріщало у лісі впять!“

— Помилує, тільки покай ся...

„Як покаяться такому грішнику? Як мене Бог може простити?“

— А що-ж? Кай ся від щирого серця, твої гріхи не які великі! ти так грішен, як і усяк чоло... Господи! що се?

Тут вони впали обидва на-вколїшки!...

Огненна стріла прорізала усе небо і як оком моргнути, вдарила у те саме дерево, під котрим пошереду стояв Денис і отсе прийшов до Трохима. Дерево превисоченне було; його так до половини у мілку щепу розбило і усї гілля стерло і змяло, так що й слїду їх не зосталось.

На-силу підняв ся Денис; а се від них, де вони стояли, теж під деревом, було не більш як саженів з десяток.

Очунявши трохи, Денис ухопив Трохима за руки і став прохати: „Ходім, ходім відсіля! тут нас Бог побє!“

— Куди-ж ми заховаємось? каже йому Трохим. Бач, яке лихє по усьому лісу? Отто грім запалив де-

рево; бач, горить? Адже і далеко від нас, та й по усьому лісу така халепа!

„Ой страшно, страшно! А то хто сидить та дивить ся на мене?“

— Бог з тобою! нема нікого! Молись лучче Богу!

„Мене і Бог не помилує! Ти думаєш, я такий?... Ох, лице запалило!“

— Помилує, молись, кажу, та кай ся!

„Де вже мені покаятись? Я той, що вас обкрадав, не було другого злодія у селі... се моє діло! Мене підводили другі... Я обкрадав вас усіх... передавав Циганам, Москалям... брав гроші та багатів... лавки обікравав... вивертів ся! Хотів і тебе так, як оттого, що сидить і дивить ся грізно на мене...“ Так казав, не тямлячи нічого, Денис, і бючи себе в груди кулачком.

Тут разом як осяє їх блискавка, як хрясне грім, мов небо на них упало!... обидва впали нечувственно. Трохим, підпливши водою від дощу, трошки очуствовав ся, бачить; Денис біга коло нього, руки лама, блідний як смерть і не тямлячи сам себе, кричить: „Я не тільки злодій, я й душогубець! зарізав нищого... мав грошей у нього знайти... одержу свою закрівавив... а він онде сварить ся... Господи! Ти мене не помилуєш?“

І став бігати як не в своєму умі. Спроміг ся трішки Трохим, підняв ся на ноги, став його розговорювати, щоб прийшов у чувство.

„Ні,“ кричить Денис: „мені Бог смерть дасть... мене грім убіє... Я злодій!... Я прикидав ся добрим, на других пеню зводив, тебе мав зарізати, щоб ти про лавку у селі не розказав... тепер кажи! Ось - ось мене Бог убіє; розкажи усім, який я.“

— Та Бог з тобою, Денисе! що се ти думаєш? повір не мені — Богу святому, що як я побожив ся, так і не збрешу; буду держатись присяги, і тебе не попрекну ні у чім.

Тут-же Трохим його розважає, а тут грім так і рокотить, а блискавка аж очі палить! Як стукне, як грякне, як лясне, як затріщать дуби, як запала де верх деревини якої, як шарахнуть гілля, — тут Денис і стане вні-ума, і впять своє розказує, що він душогубець, злодій, прикидав ся добрим і усе таке. Далі приставляєть ся йому старець, що сварить ся на нього, і він

почне розказувати, як убив його, і усе каже Трохимови: „Усім, усім се розкажи, нехай бережуть ся мене.“ Гремів, торохтів грім, далі став стихати, бо туча вже перейшла. Затих і дощик, тільки блискавка не давала нічого розглядіти, далі і та усе потрошку, усе тихше, далі вже блиска тільки здалеку.

Роздивив ся Трохим, аж уже стало на світ займатись. Ходім, каже, Денисе! уже ми недалечко від свого села. Ходім швидче.

„Братіку Трохиме!“ каже Денис, не сходячи з місця: „боюсь ворухнутись! усе мені чується грім, усе мені бачить ся той анахтемський старець!... Трохимочку, голубчику! не розказуй нікому нічого!“

Впять Трохимови треба божить ся: сяк так розговорив його, пішли.

V.

Що досвітком, що вже й сонечко зійшло, йдуть і усе поспішають. Денис через усю дорогу хоч-би пару з уст пустив, усе задумавшись йде; далі як крикне: „А лучче-б мене грім убив!“

— Бог зна що ти споминаєш! сказав Трохим і глянув на Дениса, та аж злякав ся: очі як жар горять, і сам розлютований мов звір який. А усе розговорює його: Будь веселенький, каже: вже тільки пять верстов zostało ся, се вже наше поле.

„Тільки пять верстов? Тільки не видно, як з кимнебудь пострічаєм ся і мене віддаси! Пропадай же ти один!“ Та з тим словом і повалив Трохима і насїв його.

— Бог зна.. що ти Денисе, робиш! сказав стогнувши Трохим під Денисом; далі став проситись: „Пусти мене, братіку, голубчику, соколику! Єй, велике слово, нікому нічого не скажу! Возьми собі мої усі гроші, що тут зо мною, тільки не губи душі своєї і моєї! Не сироти моїх діточок, не вбивай за живота жінки. На кого моя старенька матінка зостанеть ся? Братіком, батьком рідним буду тебе цілий вік звати! Не дай мені без покаянія вмерти! Дай же мені хоть часиночку Богу помолитись!...“

„Помолиш ся і на тім світі!“ лютуючи як звір ка-

зав Денис, одною рукою держучи руки Трохимові і коліном його надавивши, а другою рукою достаючи із-за халяви ніж свій; так як ні поспіша, не справить ся однією рукою. А Трохим знай просить ся; здихнув і каже: Господи милостивий!... Не несе Бог нікого, щоб хто свідителем був моєї безвинної смерти!

Тут підкотило ся перекотиполе від вітру і до самого його. Він глянув жалібно, та й каже: Нехай се перекотиполе буде свідителем, що ти мене безвинно погубляєш!

„Нехай свідитьствує, скільки хоче! Знав же на кого і послатись!“ казав регочучись Денис і рознімаючи ніж зубами, той ніж, яким усю дорогу краяв Трохим хліб і пропитував ся.

— Господи милостивий! прийми мою душу!... Жіночко... діточки... тату...

Денис змахнув рукою... хотів щось регочучись сказати... так ангел божий, щоб не дати йому у сей час насміятись, хлипнув йому у рот братовою кровію і, прийнявши душу безвинного праведника, поніс її прямо на небеса.

Прибігли двоє пастухів від череди і обявили голові, що у таким і таким місці лежить зарізаний чоловік; а хто? вони з ляку і не роздивились. Голова зараз самих надєжних людей послав, щоб біля того зарізаного калаурили і щоб ні сами до нього не підходили і нікого не допускали; а стане хто навязуватись або що такеє робити або казати, то його, як підозреного, узять і до волости привести. Тут же написали лепорт до земського суда об таким случаї, що „скоропостижно вмерший, зарізаний чоловік, по імени і прозванію неізвістний, лежить благополучно на тім самім місці, де його смерть постигла.“

Де-які з хазяйства пійшли з села на заробітки і ще не повертались до дому, та жінки їх і нічого, і нужди нема... Трохимова-ж жінка і мати... що то! почувши об сім, у-в один голос крикнули: „Ох, лишечко! се-ж Трохим, певно Трохим!“ і задалегідь стали голосити. Серце звістку подало!

Що то вже вони просили голову, щоб подозволив

пійти оглядіти, і коли він, так хорошенько його обмити і вбрати, а коли можна, й до дому привезти — звісно, жіноче діло: вони не знають порядку. Голова і не дай Боже нікому і підступити, кріпко на-кріпко запертив, поки суд не виїде і не розв'яже йому рук!

Аж ось на другий день явив ся у село і Денис. Та що то одягний! Іще лучче усе собі посправляв, у чім попереду ходив. Веселий, говірливий, жартує з усіма, кого постріча. Бачить, що люде зіходять ся усе до волости, і він туди. Йому й розказують, що знайшли зарізаного; а він зараз і не втерпів і питаєть ся: „Що-ж його жінка та мати кажуть?“

— Чиї? дивуючись пита його голова.

„Адже ви... чи хто пак казав?... що, кажуть, то Трохим?“

— Ще не звісно і ніхто з нас об тім і не думав, не те, що казати. Чи мало їх повиходило з села на заробітки? Може ще і не наш.

„Хто ні єсть, нехай собі лежить, поки зведемо“. сказав сміючись Денис. „А хто зарізав, свідителі скажуть.“

Де-які молодці тут були, так аж зареготались і кажуть: „О, щоб тебе з Денисом! Вже хоч що, а латку й приставить. Де-ж таки у чистому полі свідителі? Вже коли порав ся, так сам на-сам...“

Аж ось дзвоник. Сам справник прибіг, і зараз крикнув: „Где мьортвое тело?“

— На місці, ваше благородіє! одвіт дав голова.

— „Писарь, одбери понятих чесних людей, возьми з них присягу і веди до тела; я сейчас буду. Голова! йди за мной.“

Увівши голову у хату, заціпнув ся і став його розпитувати, чи нема на кого якого сомнінія, хто що казав при сьому ділі.

Голова, як мав Дениса за чесного, то і не сказав, як він було проговорив ся, і не забризкав його. Так і zostało ся.

Підїхав і лікарь, заприсягли і поняті. справник побачив меж ними Дениса і каже: „Зачим же в понятії та такого молодого парня поставили? Тут надобно добросовістних стариков.“

— Се, ваше благородіє, казав голова, хоч і молод

чоловік, а у нас з стариків нема такого розумного; розсудливого, понятливого і як то усе умно розбере.

Се-ж голова казав справникови тихенько, сам усе поглядаючи на Дениса, а той і бачить: Як же справник, почувши се від голови, сказав голосно, і собі дивлячись на Дениса: „харашо, подавай його сюда!“ то, сес почувши. Денис кріпко поблід, а справник і запримітив, і буцім і нічого.

Зібрались усі до місця, де лежало тіло; справник велїв понятим свідительствувати, чи нема боєвих знаків?...

„Та нема!“ гукнув Денис, здалеку стоячи. „Де вони будуть? Тут разом різонуто ножем, та й амінь.“

Справник замітив і се, і мовчить..

Оглядаючи, знайшли, що поли у свити на кінцях повирізувані, і як біля того знайшли гривенничок, так і догадались, що у свиті були гроші та винято. Як же роззули чоботи і онучі, то і знайшли зашитих аж п'ять золотих. Тут Денис овсі забув ся, та аж скрикнув: „Бач, і не признав ся!“ Та сказавши се, схаменув ся, зирнув, аж справник на нього пильно довить ся, — так він і не знав, куди йому очі діти: заморгав, поблід, та швидче меж народ... Справник ще змовчав.

Як ось настигли жінка і мати Трохимові; за ними учепив ся і хлопчик його по шостому году. Ще й не дійшли гаразд, а вже жінка і пізнала, і крикнула: „Трохиме, Трохиме, мій Трохимочку!“ і припала до нього з матірю, а хлопчик, звісно дитина, плаче та кругом його облазить, та дивить ся.

Справник було повелїв відвести їх, щоб не мішали діло робити, а далі і сказав: „Пускай они його оплачуть. Кров не вода. Ми своє дело успіємо справити.“ І став біля них з лікарем, а Денис, як то привик хвастати, що усе поперед усіх і усе-б то до панів рівнятись, так і тепер став побіля справника.

І як-же то дуже голосили і жалібно приговорювали над Трохимом! Мати каже: „На кого ти мене, мій синочку, лебедику, покинув, пішовши на заробітки? Хто мене, стару, немощну, догляне? Лучче-б мені смерть заподіяно!“ і усе таке. А жінка приговорювала: „Промов, мій Трохимочку, хоч одно словечко! Дай мені порадоньку: як мені без тебе з дітьми бути? Промов слово, скажи, хто розлучник наш? Покажи, чи не було

якого свідателя, як тебе замучували, як ти душу Господу віддав?"

„А се, мамо, що?" крикнуло хлопя, граючись з чим-то, що виняло з батькової руки.

Справник, почувши се, сказав Денису, що край його, надувшись, та на-бакір шапку маючи, стояв: „Посмотри, што там такое, і покажи сюда.“

Денис пійшов, виняв, подивив ся, здригнув увесь, зомняв у руці і кинув геть. Сам же то поблід, поблід, як стіна!

— „Зачим ти бросив?" крикнув на нього справник. „Што там такое? Покажи сюда!“

„Та се нічого ваше благородіє! се так... бурян," каже Денис, а самого мов лихорадка трусить.

— „Какой бурян? покажи сюда!“

„Бурян, так, трава. Мабуть, як покійник умирав, так за траву ухопив ся, так вона у нього в руці і зостала ся.“

— Та какая-ж то трава? Покажи сюда. Так допитував ся справник, бачучи, що Денис ні з-за того ні з-за сього усе більш, усе більш мішаєть ся.

„Та так пе...пере...коти...поле," ледве промовив Денис. Тут хлопя ухватило перекотиполе, що як на те прикотило ся туди їх багацько, та й показує Денисови і каже з дуру: „Ось, дядьку, ще таке! Їх багато коло тата. Вони мабуть бачили усе“...

„Брешеш!" крикнув Денис, відпхнувши хлопця від себе, і вже не тямлячи що й казати! Так-то вже у нього Бог і розум відняв і язик попутав...

— „Полно!" крикнув справник. „Говори тепер усю правду! Ти знав, що на мертвому побоїв нема; ти жалкував, що він не признав ся об золотих; тепер боїш ся перекотиполя! Говори, чого ти боїш ся його? Розкажуй, как дело было!“

Денис і сюди і туди, і відбріхуватись би то, так справник на усякому слові так його і пійма, і тільки що покаже йому перекотиполе, то Денис так і затрусить ся, і помертвіє. А далі — нігде дітись — у-во всім повинив ся: за віщо, і через віщо, як він зарізав Трохима; як той, сердешний здав ся на перекотиполе. І як-би не воно тепер, та не хлопя з ним у вічі прилізло, то може-б ще і відбрехав ся.

— „Так вот какой он бездільник!“ сказав справник, а далі напав на голову, і каже: „Как ти смів, голова, назначити у цоняті такого ледачого?“

— Що-ж, ваше благородіє! приступив голова, а за ним і усі поняті, усе старики, сіді та чесні: він у нас чесна душа, нікому нічого. Коли-б усі такі були, то-б і добре було!

— „Не було-ж у вас у селі якої шкоди, і на кого ви думаєте?“ спитав ся справник.

— Що-ж? сказали люде: хоч часом і була шкода, так се не він. Як обіськовали, так він було де сам ворівські вещи знаходив.

— „Говори, признай ся, ето твоє дело?“ крикнув справник до Дениса.

Той як затрусив ся, і повинив ся у-во всім, що як почав з курей красти, та бачучи, що грошки перепадать, так він і дальш; як зазнав ся з Москалями, що великі промисли робили і по всім усюдам крали, та з Циганами, приуродженними злодіями; як і де з ними і кого обікрав, — усе розказав; далі як і старця немошного зарізав, надіючись у нього грішми поживить ся; усе до чиста розказав, і як на других пеню зводив.

Люде, слухаючи його, так і вжахнулись, та аж об поли руками вдарили і кажуть: „Хто-ж на нього надівав ся, що воно таке ледащо? Ми думали, що його розумнійшого, моторнійшого і чеснійшого і у селі нема, а воно ось-яке виявилось! Самий первий злодій, мошенник і душогубець!“

— „Хоч люде, не знаючи, і думають про кого, що він є добрий, а коли бездільнича і кінці хова, то Бог його, хоч нескоро, а завжди виявить,“ сказав справник і велів Дениса препровадить у город.

Достало ся-ж Денисови Лискотуну за усі його діла! котузі по заслужі. Полискотав його катюга добре і спроважено до компанії, до товариства, туди де козам роги правлють.

Так-то суд божий не потерпів неправди, і хоч як кінці були заховані, так Бог обьявив; і через яку безділицю? через бурян, через перекотиполе.

№ 11. Проф. **М. Грушевський**, Про українську мову і українську школу. (З портретом і біографією автора).

№ 12. **М. Порш**, Про автономію України.

№ 13. **Б. Свідерський**, Економічні нариси.

Готують ся до друку:

№ 14. Проф. **М. Грушевський**, Одність чи розпад? (Про українську справу в Росії) й інші книжечки.

В третій десяток увійдуть твори **М. Кропивницького** (По ревізії), **Ів. Тобілевича** (Карпенка Карого), **Ст. Руданського** (Співомовки), **П. Мирного** (Лови), **Б. Грінченка** (Байда), **О. Мартовича**, **М. Коцюбинського** („Persona grata“) й ин., а також вибрані твори з української народньої словесности.

Набувати книжечки „ВІДРОДЖЕННЯ“ можна в кожній українській книгарні.

46.100

30690/2. A.

**:: Всякі українські книжки ::
і часописі можна дістати
в отсих українських
:: книгарнях: ::**

У Києві:

1. **Українська Книгарня**, ред. Літ. Наук. Вістника, Фундуклеївська, 12.
2. **Українська Книгарня**, ул. Безаковська, 8.
3. **Крамниця „Час“**, В. Володимирська, 53.

В Полтаві:

1. Українська Книгарня, Петровська ул., д. Ворожейкина.
2. Книгарня Г. Маркевича, Бульвар І. Котляревського.

В **Катеринославі**: Книгарня Лозинської, Проспект.

В **Харкові**: „Українська Книгарня“, Петровський пер., 48.

В **Одесі**: Книгарня „Діло“, Преображенська, 11.

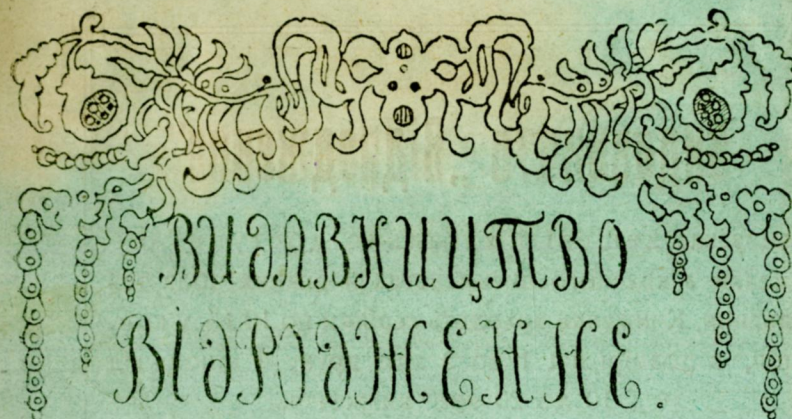
В **Катеринодарі**: „Українська Книгарня“, Катерицинська, 34.

В **Житомирі**: Книгарня Совинського.

КИЇВ, 1913.
Накладом Видавництва „Відродженне“.
З друкарні Б. Київської Спілки.

СН

Гр. Квітка-Основяненко.

ПЕРЕКОТИПОЛЕ.

ОПОВІДАННЯ.

№ 2.

ЦІНА 10 КОП.